

Trabzondaki Haznedarzade Abdullah Paşa Çeşmesi

Prof. Naci YÜNGÜL

Bu yazının konusu Trabzon'da 1844/5 yılında yaptırılmış Haznedarzade Abdullah Paşa Çeşmesidir. Çeşme, zamanında bugünkü Taksim Meydanı'nın ortasında inşa edilmiş "su maksemi'nin" önünde yer alıyordu. Sonraları caddeler genişletilirken bu maksem yıkılmış, çeşme ve önündeki kitabeli sütun sökülüp Gülbahar Hatun Camii'nin yakınındaki sahaya atılmıştır.⁽¹⁾ Daha sonra Hüsnü Göktuğ adlı Garnizon Komutanı, çeşmenin cephe taşlarını atıldıkları mezbelelikten alıp bugün bulunduğu yere, Zağnos Paşa kulesinin girişinde köprüye bakan doğu cephesine yerleştirmiş, çeşmenin yok olup gitmesini önlemiştir.

Bu satırlar, Prof. Naci Yüngül'ün vefatı ile yarım kalan son makalesine aittir.

Yazar, bugün bile mimarisi ile ampir çeşmelerin en güzel örneklerinden birisini teşkil eden yapının kitabesi üzerinde durmaktadır.⁽²⁾ Çeşmenin bânisi Abdullah Paşa, Haznedarzade Süleyman Paşa'nın oğludur. Kapıcıbaşı ve Canik muhassılı oldu. Ağabeyisi Trabzon Valisi Osman Paşa'nın ölümü üzerine 1842 Haziranında vezirlik rütbesi ile Trabzon Valiliğine getirildi. 1846 Şubatında azledildi, aynı yılın Haziranında İstanbul'da öldü. Bos-tan İskelesinde gömüldü.

Haznedarzade Osman Paşa valiliği sırasında (1827-1842) Ortahisar Camii'ni onartmış, içerisinde bir Fetvahane ve bir Kütüphane kurdurmuş ayrıca Büyük Çarşı Camii'ni inşa ettirmiştir (1839/40).⁽³⁾

Abdullah Paşa ise kısa valiliği sırasında (1842-1846) eski Trabzon sularını onartmış ve bu çeşme ile su maksemi kurdurmuştur.

Çeşmenin cephesi, mermer taş levhalardan meydana gelmekte ve dıştan dışa 2.10 m. genişlikte saçağa kadar 3.02 m. yükseklikte bulunmaktadır. Görünüş itibarıyla bir taç kapıyı andırmaktadır.⁽⁴⁾ Kare bir alt kısım üzerine 0.79 x 1.56 m.

ebatlarındaki kitabe, bir kaç kademeli saçak ve süslemeli taç kısmı, çeşmenin cephe kompozisyonunu oluşturur.

Kapı düzeninde ele alınmış çeşmenin kitabe hizasına kadar olan kısmı yanlarda yarım sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Aynalığın ortasında tek bir lüle yeri vardır. Bu lülenin üzerinde hayat ağacını hatırlatan stilize bir ağaç bulunmaktadır. Aynalığı, yan silme lerden 48 cm içerde yine dış çerçeve gibi dışa taşkın akantus yaprakları ve rozetlerle süslü uçları volütlü bir silme çevrelemiştir.

Dört sütun üzerine 9 satır halinde 18 beyitten meydana gelen kitabe yanyana dizilmiş yapraklardan oluşan bitkisel bir çerçeve ile süslenmiştir. Saçağın üzerindeki frizin iki yanında birer rozet bulunur. Bu frizin üzerine taç kısmı oturur. Taç kısmı, ortada elipsoid Abdülmecid Tuğrası, yanlarda birer rozetten çıkan kıvrık dallar, üstte yelpaze şeklinde bir sorguç-tepelik ile köşelerde rozetlerle nihayetlenmektedir.

Çeşmenin önünde çok sade görünümlü bir mermer yalak bulunmaktadır.

1. Bugünkü S.S.K. Müdürlüğü'nün bulunduğu yer. Burası daha önce Gülbahar Hatun Camii'nin haziresini meydana getiren büyük mezarlığa dahildi. Sütun bir ara Ata Park'ın ortasına dikilmiş, 1981 yılındaki düzenleme sırasında buradan alınarak sahildeki Belediye malzeme yığınları arasına atılmıştır.
2. 1981 yılı 31 Mayıs'da kaybettiğimiz merhum Naci Yüngül Hocamız, maalesef bu yazısını tamamlamamıştır. Bu yazısını yayına hazırlamak bize kismetmiş. Bu yazının tamamlanması sırasındaki yardımlarından dolayı Doç. Dr. Yılmaz Önge ile, Dr. Mikail Bayram'a teşekkür ederim. Kısa tarihi açıklama, çeşmenin tanımı, çizim ve fotoğraflar tarafımdan yapılmış ve çekilmiştir (Yard. Doç. Dr. Haşim Karpuz).
3. M. Goloğlu, Trabzon Tarihi, Ankara, 1975, s. 168-169.
4. Çeşmenin cephe düzeni ve taç kısmı 19. yüzyılda moda haline gelen kapı ve pencere çerçeve örneklerini hatırlatmaktadır. Ortaköy (Mecidiye) Camii kapısı ile yakın benzerlik içindedir. Benzer düzenlemeler için bkz. D. Kuban, Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İstanbul, 1954.

1. Çesme kitabesinin orijinal metni

1. عصر شوکت مهر خانہ عبد المجیدہ بانیات
2. اولدی جهوی جهود و نهر انتظامی موبو
3. مقتضای سرائی علی دیمه الملوک
4. اولده هر دم مشیرانه کبار دولتی
5. طربزونک یعنی از جمله مشیر اخصی
6. یعنی عبد الله پاشای تعمیر و رکائک
7. طربزونک خلقی جمله العطش کویا ایلمه
8. ثلث مال دار جنت مکاشده کاو در
9. قیاقده [9] مقسمک انشا ایدوب بوجشمه نک
10. جهود دکل بوجشمه نک بر قطره سی اوله اکر
11. فیصه ساریسی دکل مقصور بود طوجشمه ده
12. جستجوی آب حیوانه دعا قبل بعد از به
13. نازل اولد قجه سجادیه آب صاف اولوده بعید
14. رهبر اولوده زانه ماء الوصول مطلبه
15. دیره مرحوم حضرت عثمانه پاشای دخی
16. ایتدیلمده جهود روانه اشرف صبطینی ساد
17. سلبیل جهود کورده الی بوم الادب
18. حضرتیا تاریخی اولدی آب کوهر و سه بدید
- بولدی آب و تاب عمرانی سراسر کاشیات
- کشتانه عالمه رونق فرا لهجه و هرات
- اولدی پیر و مشرب عالیله اهل نجات
- سایه سنده مظهر خیر و خصال منجیات
- آصف عیبه عنایت والی والا صفات
- منبع ذاتی سید بر جهتمه سار مکر مات
- نهر جهودی جهود ایدوب ماشده عیبه الحیات
- نامداسه جامع القرآن کروی سمات
- کبر [10] میدان قمر شو ایتدی اجرای فرات
- لذت افزای مذاق شار به و شاریات
- مستفیصه اولطفه ذی روع ایلمه انواع نبات
- حضریا بارشکه انور [11] فرخنده نکات
- ذات عبد الله پاشاده عموم حادثات
- حضرتوفیق الهمی با فیوضی طاهرات
- عدده اعداده کریمه حق قصور عالیات
- با فیوضه ابروی اهل بیت طاهرات
- نوسه ایدو سال عذب خوشگوار صفیات
- آقدی عبد الله پاشا جهتمه سی لهجه و فرات

۱۷۶۰

(*) Merhum N. Yüngül bu mısraıy "Köprü Meydanına karşı itdi icra-yi fırat" şeklinde okumuşsa da bunun "Gebr Meydanına karşı itdi icra-yi fırat" olması

gerekiyor. Bu takdirde mısranın anlamını da "Küfür (Kâfir) meydanına karşı fırat nehri gibi su akıttı" şeklinde düzeltmek gerekir.

2. KİTABENİN TRANSKRİPSİYONU⁽⁵⁾

1. Asr-ı şevket-hasr-ı Han Abdülmecid'dê ba-sebat
Buldu ab ü tab-ı umranı ser-a-ser kâinat
2. Oldu cuy-î cud ü nehr-î intizamî sû-be-sû
Gülîstan-î âlêmê revnak-feza hem-çün Herat
3. Mukteza-yî sırr-ı "En-nâsü alâ dîn-ül-mülûk"
Oldu pir-ü meşreb-î âlîsinê ehl-î necat
4. Olmadâ her dem müşîran-î kibar-i devleti
Sayesinde mazhar-î hayr ü hisal-i münciyat
5. Trabzon'un ya'ni ez-cümle müşîr-î efhamı
Âsaf-ı ayn-ı inayet vali-î valâ-sıfât
6. Ya'ni Abdullah Pâşâ-yı himem-perver kânın
Menba'-î zatısidir bir çeşmesar-î mekremat
7. Trabzôn'ın halkı cümle "el-ataş"-gûyâ iken
Nehr-i cudî cuş edip manende-î ayn-ül-hayat
8. Süls-i mal-î dader-î cennet-mekânından kavidir
Nâm-dâş-î camî'ül-Kur'an-ı Kerrubî-sîmat
9. Kaayakıldâ (?) maksemin inşa edip bu
çeşmenin
Cebr meydanîne karşı etti icra-yı Fırat(*)
10. Çok değil bû çeşmenin bir katresî olsa eğer
Lezzet-efza-yı mezak-î şaribin ü şaribat
11. Feyz-i sârisi değil maksur bu dil-cû çeşmeden
Müştefîz olmakta zi-rûh ile enva'-ı nebat
12. Cüst-ü-cu-yî ab-ı hayvan-ı dua kıl ba'd-ez-în
Hızriyâ ba-reşha-î enbur-i ferhunde-nikâat
13. Nazil oldukça semadan ab-ı sâf olsun baid
Zat-ı Abdullaah Pâşâ'dan umum-i hâdisat
14. Reh-ber olsun zatınâ ma'ül-vüsul-i matlebe
Hızr-ı tevfik-i ilâhî ba-füyuz-î bahirat
15. Vire merhum Hazret-î Osmân Pâşâ'ya dahi
Adn-i a'lâ'da keremle Hak kusur-i âliyat
16. Ettiğinden çün revan-i eşref-î Sibtayn'ı şad
Ba-füyuz-î âb-ru-yî ehl-i beyt-i tahirat
17. Selsebil-î havz-ı Kevserden ilâ yevm-ül-ebed
Nuş edê selsal-i azb-î hoş-güvar-î safiyat
18. Hızriyâ tarîhi oldû ab-ı gevher-veş bedid
Aktı Abdullaah Pâşâ çeşmesi hem- çün Fırat

1260

3. KİTABE METNİNİN DÜZYAZIYA ÇEVİRİSİ

1. Abdülmecid Han'ın çok parlak saltanat döneminde bütün kâinat bayındırlaşmanın mutluluğuna kavuştu.
2. O padişahın cömertlik deresi ve dirlik-düzenlik

ırmağı dünya gülîstanına Herat şehrini andıran bir parlaklık getirdi.

3. "Halkın refahı hükümdarların boyunlarının borcudur" ilkesi doğrultusunda, memleket kurtarıcı kişiler, o padişahın üstün nitelikli davranışına katıldılar.
4. Zamanın yüksek mevki sahipleri, onun sayesinde, kurtarıcılık ve eyilik-yaparlık erdemleriyle şereflendiler.
5. Bu arada Trabzon'un en büyük idare amiri, eyilik kaynağı bir vezir ve yüksek nitelikli bir vali olan
6. Himmet sahibi Abdullah Paşa, ki bir eyilikler çeşmesinin pınarını oluşturmaktadır,
7. Trabzon halkının hepsi susuzluktan yakınırken, onun cömertlik ırmağı dirilik suyu gibi çağlayıp,
8. Allah'a en yakın meleklerin mertebesindeki Kur'an derleyici yüce kişinin adaşı olan cennetlik kardeşinin vasiyeti üzerine, onun bıraktığı malın üçte bir bölümü ile,
9. Kayakıl mevkiinde bu çeşmenin "maksem"ini yaptırıp Köprü Meydanı⁽⁶⁾ karşısında Fırat Nehri gibi şu bol suyu akıttı.
10. Bu çeşme suyunun bir damlasının bile, kadın - erkek bütün Trabzon halkının ağzına tad vermesini imkansız saymamak gerekir.
11. Onun eyilikleri dar bir çerçeve içinde kalmamakta, bütün canlılar ile her çeşit bitkiler bu gönül çekici çeşmeden yararlanmaktadır.
12. Ey Hızır, şimdi, mutlu nüktelerden oluşan bir duanın dirilik suyunu, dere halindeki damlalar arasından bulmağa çalış!
13. Temuz sular gök yüzünden yere indikçe, Abdullah Paşa'nın şahsı bütün tehlikelerden uzak kalsın.
14. Tanrının Hızır aracılığıyla sağladığı imkanlar, onun emellerinin su gibi gerçekleşmesine, açık - seçik nimetler şeklinde, kılavuzluk etsin.

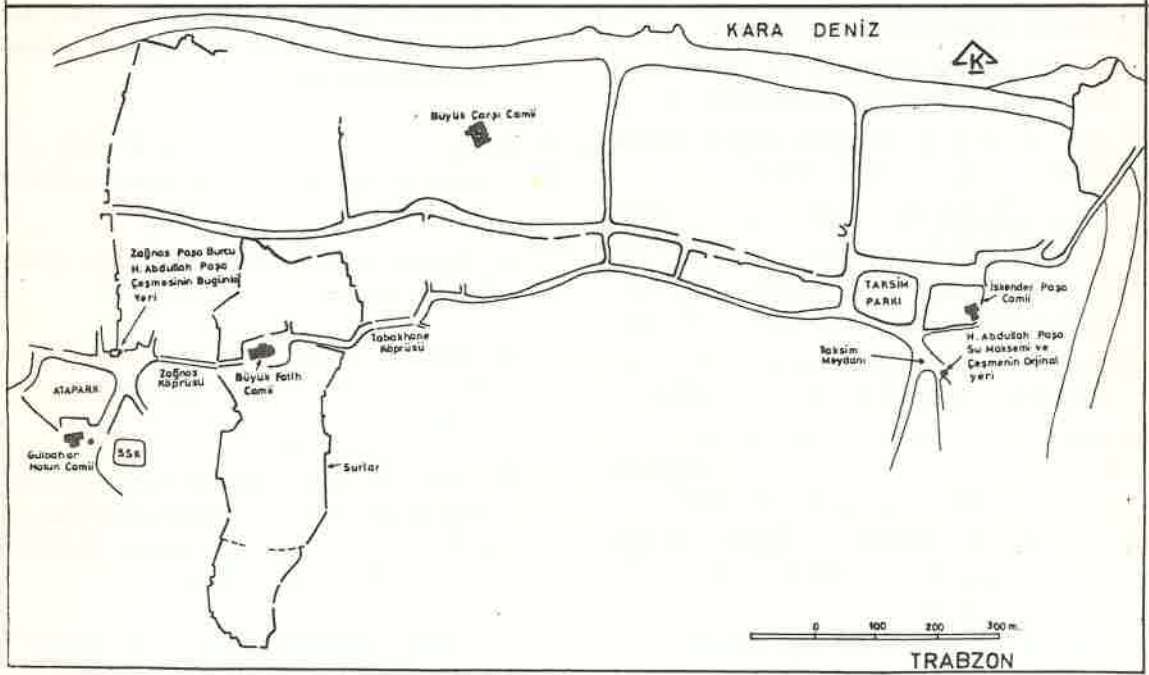
(5) Transkripsiyonda, kelimelerin T.D.K.'nce onarık yazım biçimine uyulmuştur. Bundan ötürü, uzatma işaretleri yalnız litibastan kurtulmak için kullanılmış olup geri kalan "harf-i med"ler üzerine uzatma işaretleri konulmamış, fakat imaleli okunması gereken kısa hecelerin vokalleri üzerine uzatma işaretleri konulmuştur (N.Y.).

(6) Kafir Meydanı (Gavur Meydanı)

15. Tanrı, rahmetli Osman Paşa'ya da Adin Cennetinde yüksek saraylar armağan kılsın.
16. Hasan ve Hüseyin Efendilerimizin ruhunu hoşnut etmiş bulunduğu için, Peygamberimiz Efendimizin hanesi halkının yüzü suyu hürmetine,

17. O da kevser havuzunun beslediği selsebil çeşmesinden ter-temiz ve bal gibi tatlı sular içsin.
18. Ey Hızır! şu tarih parlak bir cevher gibi belirmiş bulunuyor: Abdullah Paşa'nın çeşmesi Fırat nehri gibi akmaktadır.

1260 (Hicri)

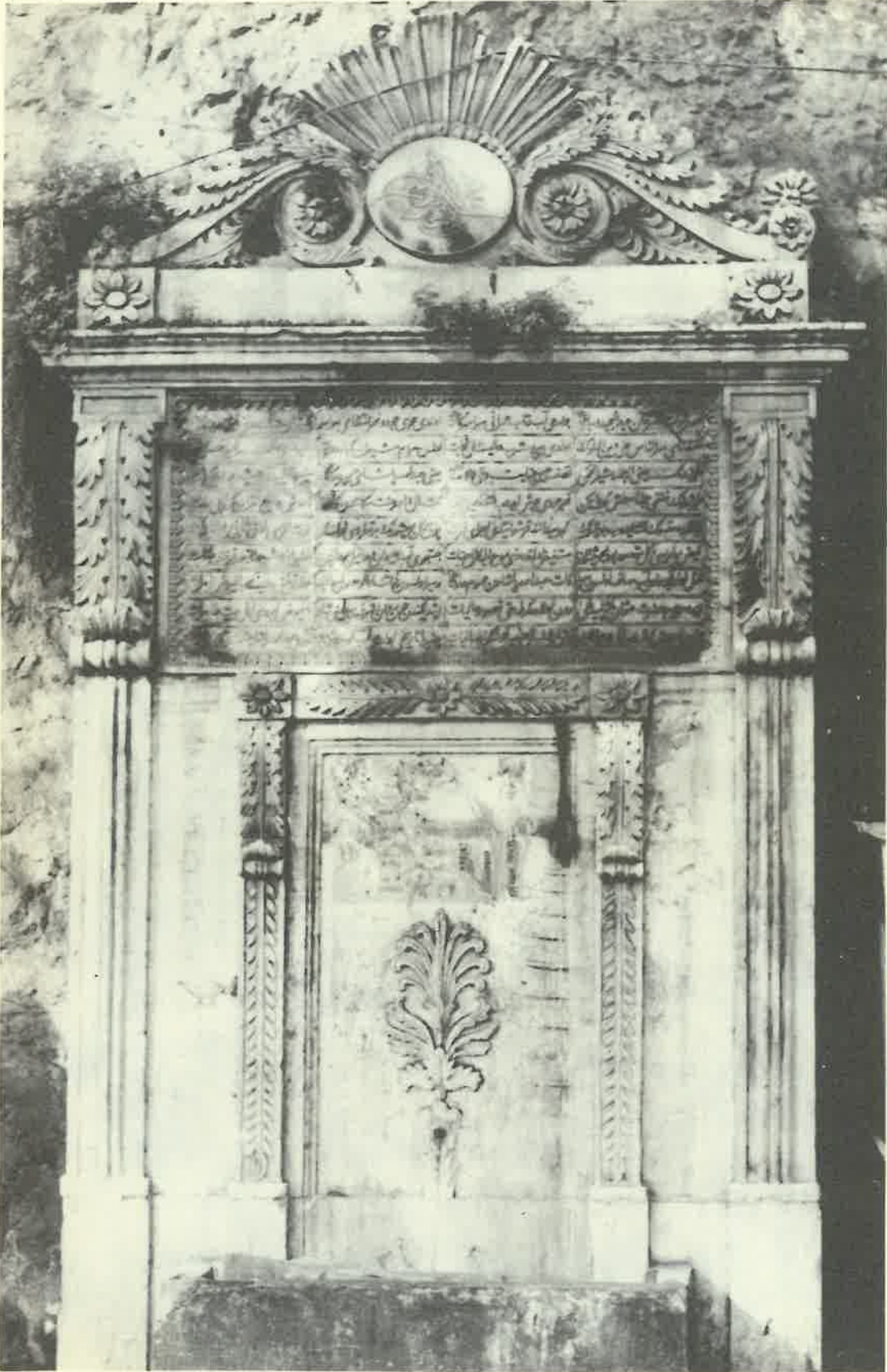
RESİM:1

Haznedarzade Abdullah Paşa Çeşmesinin orijinal yeri ve bugünkü yerini gösterir kroki.

RESİM: 2

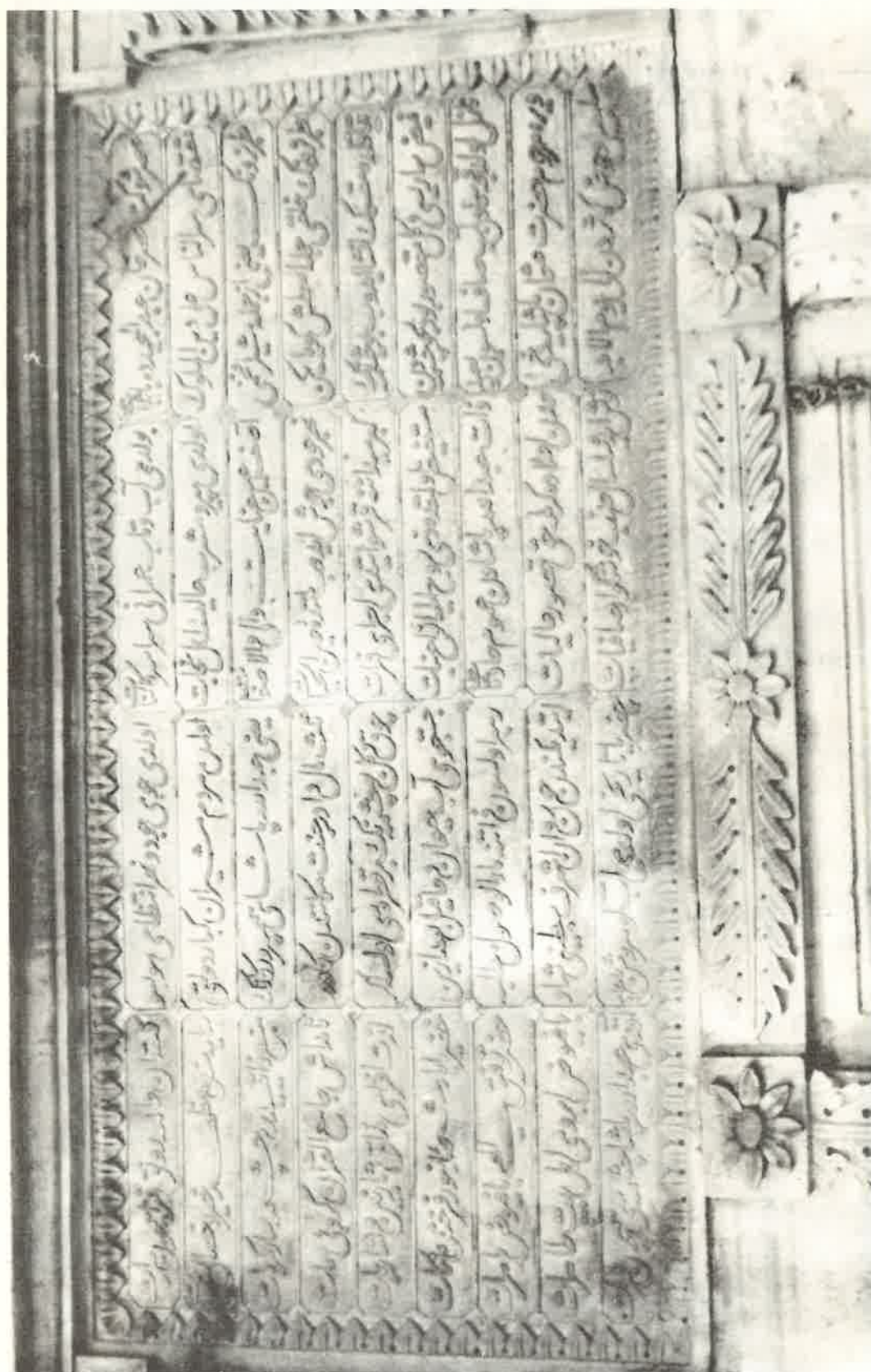
Abdullah Paşa Çeşmesinin eski durumu. Su Maksemi ve önündeki sütun yıkılıp yok edilmiştir. Fotoğraf Yıldız Sarayı Albümleri arasındaki Trabzon Albümünden alınmıştır.

RESİM: 3

Abdullah Paşa Çeşmesinin bugünkü durumu
(Foto: Coşkun Kulaksızoğlu)

RESİM: 4
Çeşmenin Kitabesi